

Budislav Vukas: Etničke manjine i međunarodni odnosi

**Školska knjiga
Zagreb 1978.**

Krajem prošle godine objavljena je knjiga Budislava Vukasa »Etničke manjine i međunarodni odnosi« u biblioteci »Suvremena misao« izdavačke kuće »Školska knjiga«. Riječ je o sistematiziranom pregledu razvoja ideje manjinske zaštite od Berlinskog kongresa do suvremenih međunarodnih normi koje se odnose na etničke manjine, s posebnim osvrtom na pravnu regulativu položaja manjina jugoslavenskih naroda u susjednim zemljama i narodnosti na tlu današnje Jugoslavije. Autor nas kroz analizu samog pojma manjine, položaj manjina jugoslavenskih naroda u susjednim zemljama i narodnosti Jugoslavije, te odredbe Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji I Beogradskog sastanka upozorava da je dosada manjinska problematika imala evropsko obilježje, ali da će to pitanje u bliskoj budućnosti biti značajno i za ostale kontinente, jer su suvremene međunarodne akcije za zaštitu prava manjina »posljedica probudjenih zahtjeva mnogih manjina za priznavanje njihove osobnosti i prava na zaštitu njihovih etničkih karakteristika«. Međunarodna zajednica jedino zajedničkim naporima može postići oživotvorenje prihvaćenih principa o zaštiti i pravu manjina za svakoga i svugdje.

U uvodu, u kom se raspravlja o utvrđivanju termina »manjina« i obilježjima koja proizlaze iz činjenice zajedničkog života različitih etnikuma unutar granica pojedinih država, upoznajemo se s počecima razgraničenja pojma manjine od većine, pa sve do najnovijih pokušaja definiranja samog pojma kao izraza suvremenih potreba da se preciznije odredi

što i tko predstavlja »manjinu«. Autor težište interesa stavlja na odnos manjine i većine unutar okvira države i na uređenje tog odnosa posebnim pravilima međunarodnog prava.

Drugi odjeljak pod naslovom »Narodnosti (manjine) u Jugoslaviji« obuhvaća prikaz položaja manjina u staroj Jugoslaviji i danas u socijalističkoj Jugoslaviji, kao i stav KPJ prema nacionalnom i manjinskom pitanju.

Govoreći o predratnoj Jugoslaviji, autor ističe da »nerazvijeno buržoasko društvo koje se u nacionalnom pitanju temeljilo na nemuštim koncepcijama o 'jedinstvenom troimenom narodu' odnosno o tri plemena jednog naroda, koje nije priznavalo postojanje pojedinih jugoslavenskih naroda, nije moglo ni manjinama osigurati pravedan i ravnopravan položaj«, te da je odnos režima prema položaju pojedinih manjina ovisio o vanjskopoličkoj orijentaciji i odnosu prema državi matičnog naroda pojedine manjine.

KP Jugoslavije, ističe autor, je već u svojim prvim dokumentima zauzimala pravilan stav u pogledu nacionalnih manjina i izražavala spremnost da »uloži sve sile da spriječi poništavanje političkih i građanskih prava stranim nacionalnostima koje su sastavni deo jugoslavenske države«, da bi si na Petoj zemaljskoj konferenciji stavila u zadatak »borbu za nacionalnu ravnopravnost ugnjetenih naroda i nacionalnih manjina Jugoslavije«.

Do punog oživotvorenja te ideje dolazi u slobodnoj Jugoslaviji gdje se pripadnicima manjina na području Jugoslavije garantira pravo na kulturni razvitak i upotrebu materinjeg jezika, a 1963. godine u Ustavu SFRJ uvodi se termin narodnosti umjesto nacionalne manjine. U Ustavu iz 1974. za pripadnike narodnosti se kaže da su »s jugoslavenskim narodima ravnopravan sastavni dio naše socijalističke samoupravne demokratske zajednice i nosioci suverenosti i u samoj federaciji«. Terminom »narodnost« želio se eliminirati, što i autor pravilno naglašava, »svaki prizvuk podređenog položaja koji imaju izrazi »manjine«, »grupe«, »skupine« i sl. »i istovremeno istaći njihovu pripadnost zajednici jugoslavenskih naroda. Takav odnos prema manjinskom pitanju nailazi na priznanje i izvan granica naše zemlje.

U trećoj tematskoj cjelini »Međunarodna zaštita manjina« autor se bavi odredbama među-

narodnog prava koje se odnose na manjinsku problematiku.

Korijeni suvremene pravne zaštite manjina bili su u zaštiti vjerskih manjina, a kasnije velike sile kroz klauzule o pravima i zaštiti manjine (raznovrsnog sadržaja) štite svoje interese i ciljeve, često namećući zaštitne odredbe i zemljama koje nisu bile stranke takvih ugovora. Liga naroda proglasila je te odredbe »obvezama međunarodnog značaja« i preuzela je ulogu garanta ispunjavanja tih prava. Što se tiče suvremenog međunarodnopravnog reguliranja položaja i zaštite manjina, autor analizira pojedine dokumente Ujedinjenih naroda i njenih tijela i konstatira da su češće odredbe u okviru pojedinih dokumenata kojima se regulira širi krug pitanja (npr. mirovni ugovori, ugovori o pravima čovjeka i sl.) nego li dokumenti koji su u cjelini posvećeni pitanju prava i zaštite manjina. Predmet zaštite su raznovrsna kulturna, politička, građanska, ekonomska i socijalna prava pripadnika manjina i manjine kao cjeline. Dalje nas upoznaje s različitim stavovima o primjenjivosti pojedinih odredbi, da bi nam ukazao i na zablude koje se javljaju u razmatranju položaja i zaštite manjina. Svaki čin koji dovodi direktno ili indirektno do nestanka manjine autor označava kao nedopustiv, jer »etničke osobine pojedinca i njegova pripadnost jednoj etničkoj zajednici predstavljaju značajan element svijesti čovjeka i bitnu komponentu prava svake ljudske osobe«.

Nabrojano je 13 načela koja imaju karakter »općih načela prava« i koja se temelje na dosadašnjem stupnju razvoja međunarodne zaštite manjina, opće zaštite prava čovjeka i unutrašnjeg prava država članica međunarodne zajednice. Uz napomenu da bi tih načela isto tako moglo biti više, ili manje, Vukas smatra da je najvažnije da postoji zaštita manjina »kao institut općeg prava« i da bi daljnji korak u zaštiti manjina bila »opća konvencija o pravima i dužnostima manjina« koja »u ovom času može izgledati kao premion zadatak za međunarodnu zajednicu, ali ... takva konvencija ne bi od država zahtijevala preuzimanje bitnih novih dužnosti u odnosu prema manjinama«. Riječ je o usvajanju međunarodnopravnih instrumenata koji će manjinama jasno garantirati prava čovjeka potrebna za njihovo održanje i razvoj.

»Položaj manjina jugoslavenskih naroda u susjednim državama« naslov je četvrtog odjel-

ka rada ovog zaista vrsnog poznavaoća manjinske problematike u okviru međunarodnog prava i međunarodnih odnosa. Susjednim zemljama treba pribrojiti i Čehoslovačku gdje također živi naša manjina.

Temeljeći svoje prikaze na pravnim normama kojima se regulira položaj pripadnika manjina u pojedinoj zemlji autor nam pokazuje da postojanje norme ne znači uvijek istovremeno i stvarnu zaštitu manjine. Odnos prema manjinama nerijetko je oscilirao od prilično visokog stupnja poštovanja njihovih prava i stvarno tolerantnog odnosa do potpune nepeljivosti i zatajivanja od strane većinskog naroda, odnosno pokušaja uništenja pripadnika manjine.

Na žalost, ne krivnjom autora, već zbog pomankanja podataka, prikazi su prilično neujednačeni, pa to otežava komparativni pristup položaja naših manjina u susjednim zemljama.

U završnim napomenama — posljednjem poglavlju ove knjige — autor se bavi Završnim aktom Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji i beogradskim sastankom Konferencije u onom dijelu koji se odnosi na odredbe značajne za položaj manjina. Kao posebno značajno ističe uvrštavanje VII načela poštovanja prava čovjeka i osnovnih sloboda među osnovna načela međunarodnog prava na kojima se moraju temeljiti odnosi država i naroda. Upravo u okviru tog načela sistematizirane su odredbe (premda skromne) o narodnim manjinama. Samu raspravu o prirodi Završnog dokumenta smatra bespredmetnom za načelo VII.

I na ovom primjeru, kao i s beogradskog sastanka, autor nam pokazuje da države, često vodene vlastitim interesima ili međublokovskom orijentacijom, sprečavaju oživotvorenje principa koji primjenom u praksi omogućavaju unapređenje suradnje među pojedinim zemljama i različitim kulturama i narodima.

Svoje izlaganje autor završava konstatacijom da se pri pravnom uređenju položaja manjina mora voditi računa o svim aspektima zaštite manjina, ali i o realnostima današnjeg stupnja razvoja međunarodne zajednice i međunarodnog prava. U budućem reguliranju međunarodnopravnog položaja manjina treba — prema riječima autora — voditi računa o svim dostignućima opće zaštite prava čovjeka, ali i o temeljnim načelima međunarodnog prava,

kao što su nepovredivost državnih granica i zaštita suverenosti i teritorijalne cjelovitosti država. Samo ona međunarodna pravila o položaju manjina koja budu usvojena, vodeći računa o tim osnovnim principima mogu, zaključuje B. Vukas, pridonijeti poboljšanju položaja samih manjina i ostvarivanju njihove uloge mosta suradnje među narodima i državama.

Pred nama je, bez sumnje, rad koji će privući pažnju ne samo onih koji se profesionalno bave spomenutom problematikom nego i širih krugova društva, računajući u prvom redu na studente dodiplomske i postdiplomske nastave pravnog, politološkog ili povijesnog usmjerenja.

Mirjana Domini

Reshaping the International Order

**A Report to the Club of Rome
Grupa autora, koordinator Jan Tinbergen
E. P. Dutton, New York, 1977, s. 325**

Knjiga koja je predmet naše analize bavi se temeljnim problemom suvremenih međunarodnih ekonomskih odnosa — novim međunarodnim ekonomskim poretom. Naslov knjige upućuje na to da se njen sadržaj koncentrira na potrebu prestrukturiranja postojećeg međunarodnog ekonomskog poretka ili, bolje rečeno, na promjenu postojećih uvjeta i odnosa međunarodne ekonomske suradnje i međunarodnih ekonomskih transakcija.

Kao što je poznato, novi međunarodni ekonomski poredak u žiži je svjetske javnosti i tema je mnogih međunarodnih skupova i predmet bavljenja Institucija i međunarodnih organizacija.

Inicijativa za promjenu postojećih međunarodnih odnosa došla je od strane zemalja u razvoju, koje najbolje «osjećaju» u čemu su problemi postojećih odnosa suradnje u međunarodnom ekonomskom prostoru. Kako su sazrijevali uvjeti, tako je i zahtjev za uspostavljanjem novih pravila ponašanja bivao sve «glasniji». U početku je iskazana samo potreba za ubrzanijim ekonomskim razvojem nesvrstanih i drugih zemalja u razvoju, a kasnije je razrađena cjelovita koncepcija, koja je poslužila kao osnov za intenzivne međunarodne pregovore, kojih je cilj stvaranje novog međunarodnog poretka.

Može se reći da se aktivnost zemalja u razvoju odvijala kroz tri «kanala». Jedan je išao kroz Organizaciju ujedinjenih naroda, gdje je izborna Deklaracija o novom međunarodnom ekonomskom poretom, Program akcije i Povelja o ekonomskim pravima i dužnostima dr-

žava. Drugi je težio da se direktnim pregovorima zemalja u razvoju i najrazvijenijih kapitalističkih zemalja razriješe problemi u kojem su se našle sve zemlje u svijetu, ali koje najteže osjećaju nerazvijene zemlje, na takozvanim Pariškim pregovorima. Treći se kanal odvijao preko konferencija na vrhu nesvrstanih zemalja i najcjelovitije je konkretiziran u Ekonomskoj deklaraciji iz Colomba.

Mora se primijetiti da je tu aktivnost ekonomska teorija socijalističkih i kapitalističkih zemalja relativno skromno pratila. U proteklih desetak godina, a to je vrijeme od pokretanja inicijative do danas, napisano je mnogo radova u kojima se rasvjetljavaju problemi današnjice. Ali, koliko nam je poznato, nije izašlo ni jedno sustavno djelo s pretenzijom da na znanstvenoj osnovi kompleksno objasni zašto je postojeći međunarodni ekonomski poredak loš i zbog čega ga treba mijenjati. Radova u kojima su elaborirani pojedini problemi međunarodnog ekonomskog sustava ima dosta. Niz je autora tome posvetio znatnu pažnju; spomenimo samo neke: P. Sweezy, P. Baran, H. Grossman, M. Dobb, A. Emmanuel, Ch. Bettelheim, Ch. Kindleberger, R. Prebisch, R. Nurkse, W. Singer, A. Lewis, G. Myrdal, pa i sam Tinbergen, itd. Sve su to, međutim, radovi u kojima se razrađuje dio problema svjetske ekonomije i međunarodnih ekonomskih odnosa. Ovisno o osnovnoj ideološkoj orijentaciji nose obilježja socijalističkog ili građanskog pristupa. Drugim riječima, ti su radovi upućeni na objašnjavanje ekvivalentnosti ili pak neekvivalentnosti međunarodnih ekonomskih transakcija, djelovanje multinacionalnih kompanija, internacionalizaciju kapitala, forme i oblike međunarodne eksploatacije i tome slično.

Dati sustavan pogled na ukupnost ekonomskih transakcija i odnosa koji kod toga nastaju i u okviru kojih se odvijaju složen je posao, koji zahtijeva izvanredno dobro teorijsko i praktično poznavanje problema suvremenog svijeta i mehanizma funkcioniranja svjetske privrede. Od pojedinaca je to teško tražiti. Zato je to očito posao za tim stručnjaka, što uostalom dokazuje i ova knjiga. Ova je knjiga nastala na inicijativu Rimskog kluba, a njen je redaktor nobelovac Jan Tinbergen, svjetski poznat stručnjak za probleme ekonomije i svjetskih razvojnih problema. Druga okupljena imena više su ili manje poznata u ekonomskoj javnosti svijeta. Treba

upozoriti da je relativno skromna zastupljenost ekonomskih teoretičara takozvanog »drugog svijeta« — socijalističkih zemalja. Isto je tako skromna zastupljenost teoretičara marksističke orijentacije. Takav je samo Silviu Brucan — poznati marksist iz Rumunjske. No očito to nije propust redaktora. Tinbergen nam objašnjava da je nastojao za svako područje svjetske ekonomije osigurati po jednog suradnika iz tri osnovna segmenta svijeta. Ako je točno, a nema razloga sumnjati, suradnici iz socijalističkih zemalja, osim spomenutog Brucana, smatrali su da se ne mogu prihvatiti tog zadatka.

U svakom slučaju to je šteta, jer ideološka opredijeljenost za građansku ekonomsku teoriju i građansko društvo sužava okvire promatranja. Sretna je okolnost što koordinator ovog rada ima određenih sklonosti i razumijevanja za zemlje u razvoju. U tom su smislu poznati njegovi stavovi i koncepcija »korjenitih promjena« međunarodnih ekonomskih odnosa, ukoliko se želi odstraniti »krajnje siromaštvo«.

Sam »RIO projekt« raden je gotovo dvije godine i zajedničko je djelo svih suradnika. Stoji se od četiri dijela. U prvom dijelu postavljeno je pitanje zašto je potreban novi međunarodni ekonomski poredak. Da bi se na njega odgovorilo, razmatraju se glavni problemi pojedinih područja u svijetu i ukazuje se na temeljne teškoće s kojima se susreću. Ovdje se, dakle, navode činjenice od kojih su neke otprije već poznate, dok su druge nove. Prikaz stanja prati se odgovarajućim tabelama i grafičkim rješenjima, koji na vrlo simboličan način izražavaju bit međunarodnih ekonomskih transakcija i njihova kružnog kretanja. Ono što treba posebno u tom dijelu potcrtati je shvaćanje da je svijet danas toliko povezan, da se poremećaji na jednom području automatski prenose na širi ekonomski prostor svijeta, i da nema tog područja koje bi moglo živjeti u »staklari«.

U drugom dijelu data je osnova cijelog projekta. Tu je na neki način opredjeljenje grupe najjasnije izraženo. Grupa se tu bavi temeljnim problemom: Kako ustanoviti koji je ekonomski poredak optimalan, koji je zapravo najbolji. Nakon iscrpne elaboracije dolazi do zaključka da je potreba za promjenom prvenstveno organizacioni problem. Bolje rečeno, dolazi do pitanja kako organizirati svijet da bude bolji od sadašnjeg, kako zaštititi in-

terese najsiromašnijeg dijela svijeta i koje osnovne potrebe u novom sistemu treba da budu zadovoljene. Usput govoreći, slična je misao izražena, ali u drugom kontekstu, i kod našeg poznatog teoretičara s ovog područja Janeza Stanovnika. S tom razlikom što je »prodornija«, jer zahtijeva aktivnu borbu zemalja u razvoju za promjenu funkcioniranja suvremene svjetske privrede.

Postavlja se pitanje da li je promjena međunarodnog poretka samo organizaciono pitanje i da li će se mnoge zemlje i narodi u svijetu zadovoljiti time što će im se osigurati dovoljno hrane, dovoljna osobna zaštita, stanovanje koje nije isuviše loše, odjeća, obrazovanje usklađeno s budućim potrebama pojedinaca, participacija u odlučivanju kao bitan element demokracije, određen stupanj slobode i više pravde i jednakosti. Možda je pretjerano očekivati radikalnije stavove, no puno je rečeno već i time da svaki narod ima pravo da odlučuje sam o poretku kojeg želi.

Skladan razvoj svjetske privrede, prema mišljenju grupe koja je izvela »Projekt«, moguć je preko sporazuma o bitnim područjima i mehanizmima funkcioniranja svjetske privrede. Analizu bitnih područja i sadržaj takvih dogovora susrećemo u trećem dijelu.

Deset je područja za koja se dogovaranjem moraju utvrditi pravila ponašanja koja će svi poštivati. To su: monetarni sistem, sistem transfera (posebno finansijskih sredstava) i s tim u vezi međunarodne raspodjele dohotka, područje hrane i borba protiv gladi, industrijalizacija i trgovina, energija i minerali, životna sredina, dogovor o korištenju oceana i mora, dogovor o djelovanju multinacionalnih kompanija, razvoj tehnologije u povezanosti s drugim područjima i posljednje je područje — pomoć manje razvijenim zemljama i područjima u svijetu.

Tih deset područja izbor su iz spektra međunarodne ekonomske strukture čije reguliranje omogućuje postizanje optimalnog međunarodnog poretka. Donošenje odluke na višem nivou od nacionalnog pomiche odgovor s područja ekonomije u domenu politike. Očito je da se samo političkim putem na međunarodnom planu mogu iznaći rješenja koja će biti od interesa za sve zemlje u svijetu.

Četvrti dio sadrži izvještaje svih radnih grupa, a knjiga završava izjavama suradnika o samom projektu.

Možemo zaključiti da »RIO projekt« daje snažnu podršku ideji novog međunarodnog poretka. Iстина, neki njegovi dijelovi izazivaju diskusiju, jer se i unatoč nastojanju nisu izdigli iz privrednog i kulturnog stanja zapadnog svijeta. Dobrim su dijelom stoga obojeni stajalištima kapitalističke teorije i privredne prakse. S druge strane, nesumnjivo su njegove koristi. Sama činjenica da se na takav način postavlja pitanje u sredinama koje gotovo da nisu sklone nikakvim promjenama, a najmanje promjenama u međunarodnom ekonomskom sustavu, zaslužuje svaku pohvalu Tinbergenu i njegovim suradnicima mora se priznati da imaju izrazito kritički stav prema postojećoj praksi i da se više nego trude da dokažu potrebu njene promjene. »Projektima i drugih vrijednosti. Naglasimo da su to stavovi o akcijama koje treba poduzeti i područja gdje ih treba poduzeti, a koji su s malim odstupanjima istovetni stavovima zemalja u razvoju i borbi za uspostavu novog ekonomskog poretka u svijetu.

U svakom slučaju »Projekt« plijeni pažnju čitaoca. Nosi sva obilježja ozbiljnog znanstvenog rada, ukazuje na temeljne probleme suvremenog svijeta i nudi svoj model njihova prevladavanja. Sigurni smo da će pobuditi pažnju širokog kruga korisnika.

Vlatko Mileta

Kapital i elita

Dušan Žubrinić:
Marksizam i teorija elita
Školska knjiga
Zagreb 1976.

Mnogokratnost društvenog zbivanja predmetom je mogućeg polivalentnog propitivanja. Izostavljajući ovdje problem analize i sa njom povezane upitnosti specijaliziranih znanosti dovoljna je naznaka (ovog trenutka čini nam se) suštine stvari.*

Historijsko znanje uvjerava nas u postojanje neprestanih društvenih promjena. Posve logično slijedi zaključak o nedostatnosti, odnosno neizgrađenosti sistema produkcije čija inherentna proturječja uvjetuju društvene preturbacije. Dakle, lomovi socijalnih struktura daleko su dublje prirode nego što ih počesto prikazuje školska historiografija.

«Ali tek kapital je zarobio povijesni progres u službu bogatstva». Pođimo od ove konstatacije koja po našem sudu u bitnome određuje građansku epohu. Proizvodnim odnosima prožeto, građansko društvo ukazuje se «jednodimenzionalno» usmjereno, a pogotovo to vrijedi za materijalno privređivanje (to isto važi i za sva ostala) koje se ispoljava u profilerskim relacijama. Ovakav način djelatnosti pokazao se još u vremenu klasika marksizma kao jedna zastrašujuća «zbirka roba» (Marx) u kojoj se sve ljudsko utapa isprepletano i napokon ovladano ekonomijskim nužnostima.

Neutaživa glad za viškom rada (više nije prirodna potreba u prvom planu) mijenja smisao i proces proizvodnje. Ta tvrdnja evidentni naglasak, bolje reći očitu potvrdu, poprima s građanskim društvom. Konsekvence koje iz tog proizlaze nije teško uočiti. Rad kao primarni kontakt čovjeka s prirodom poprima specifične historijske oblike. Svakako je naj-savršeniji, ali po čovjeka i najpogubniji, izraz dobio u liku «mašinerije» (Marx).

Već je Marx dominantno mislio mašineriju kao društveni odnos. No to se u svakodnevnom misaonom pabirčenju zaboravlja. Taj fundament društvenog zbivanja svodi se na nešto puko znanstveno ili možda još gore — tehničko. Razornost koju sobom donosi, a čiji se univerzalni karakter pokazuje na svakom koraku putem postupnog stvaranja svjetskog tržišta, ostaje van misaonog domašaja mnogih «misli-laca». Time se opasnost trajnog gubljenja «skoka u zavičajnu budućnost» — revoluciju u mnogome povećava.

Nerazdvojno povezan s «mašinerijom» u kojoj nalazi jedan od svojih funkcionalnih oblika, a kao pojam znatno širi od nje, egzistira kapital. Ono što smo ranije u grubim crtama ustvrdili tek je moguće i misli se u tom duhu alizmu. Neki naši autori konzistentno su izveli kapital kao «zbi-ljisku zajednicu». Tek to ima jući u vidu moguće je misliti istinski rad za jednice, te zajednicu rada samu.

Sa tih pozicija pokušajmo promisliti knjigu koja je pred nama. Mogući dijalog uspostavljen samim naslovom djela «Marksizam i teorija elita» ostaje ipak pukom mogućnošću teorijskog mišljenja. Ta konstatacija tim je čudnija imajući u vidu naslov prvog odjeljka knjige koji glasi «Elita moći u epohi kapitala», pomoću kojeg je autor problematiku skoncentrirao u središte «radnje».

Zašto je tome tako? Očito bitne odrednice društvenog događanja ostaju van dometa autorova razmišljanja, nivelirajući tako cijeli rad (misli se na vlastite pokušaje pisca) na dnevno etablirane maksime.

U duhu rečenoga slijedi konstatacija «Kapitalisti teže što većem prisvajanju viška rada i stvaranju profita kako bi povećali svoje vlasništvo i bogatstvo, te mogli ostvarivati što više svojih želja» (str. 13). Te plauzibilne tvrdnje, neupitane i nepropitane za vlastiti temelj, ostaju visjeti u zraku. Naime kod pažljivijeg čitaoca moraju se javiti određene ne-

doumice. Što rađa i po čemu jesu »vladajući krugovi«? Da li kapitalisti a priori posjeduju profilerski duh, te svjesno teže materijalnom bogatstvu?

Problem je utoliko teži jer se iz ovog intelektualnog okoliša treba upustiti u analizu elite kao društvene grupe. Nije li elita funkcionalni oblik djelovanja kapitala samog? Ne iskazuje li se možda moć elite kao snaga »zbijske zajednice«? Iz odgovora na ta radikalna pitanja mogao bi se iznaći iskaz koji prodire u srž kako elite tako i društva. No, ovakva jedna analiza izostala je već u spomenutom poglavlju. Čak što više, dolazi se do radikalno obratnog zaključka: »Elita nije pravi subjekt društvene moći u građanskom društvu, ali ona je uzurpirala najveći dio moći radnika i građana u obliku kapitala i vlasti« (str. 18). Očito prvi dio rečenice koji opipava društveni misterij leži u izravnoj kontradikciji s drugim dijelom kojim se iskazuje kako su kapital i moć javni oblici djelovanja elite. Dakle, cjelokupni odnos se obrnuto postavlja.

Međutim, o pojmu moći se autor ne pita. Njegova se suština i krajnji doseg ne problematizira. Ipak se posve mirno govori o uzurpiranju moći. Mišljenje bazirano na temeljnom konceptu analize društvene strukture ovu rečenicu dovodi u pitanje. Jer, tko može ovladati snagom, odnosno moći materijalne produkcije bez realiziranja Istinske revolucije (komunizma), a da pri tome nije samo puki operativni organ kapitala samog?

Koncentrirajući na ovaj način životne sokove povijesti u kategoriju elite, autoru nije bilo teško iznaći odgovor društvenih proturječja. Takvo plauzibilno rješenje, koje ćemo uskoro iskazati, već odavno egzistira u nerefleksivnom načinu razmišljanja. Naime, društveni gordijski čvor se rješava na slijedeći način: »Vladajuća elita silazi s dominantnih društvenih pozicija kada organizirani radnici preko svojih asocijacija ovladaju proizvodnjom i društvom u cjelini« (str. 18). U čemu se međutim sastoji ovladavanje proizvodnje od strane radništva? »Univerzalnost kojoj kapital nezadrživo teži nalazi u njegovoj vlastitoj prirodi one granice koje će na određenom stupnju njegovog razvitka dovesti do spoznaje da je on sam najveće ograničenje te tendencije i stoga ga prisiliti na samoukidanje«,¹ odgovorio bi Marx. Dakle rješenja treba tražiti unutar samih produkcijskih sistema, kako bi se nadvladali, te tako postali onostrano »carstvo

nužnosti«. Na ovaj način locirano težište problema otkriva sasvim nove horizonte sagledavanja koji su međutim Žubriniću ostali nepoznati. Naime istinski ljudski odnos ne može se ospoljiti unutar tehničkog proizvođenja. Produkciju kao takvu valja prevladati (ne u smislu njena uništenja) kako bi se uspostavao zbiljski ljudski svijet. U tom slučaju elite (u socijalizmu je naglašena tendencija stvaranja birokratske vrhuške) ali isto tako i samo radništvo predstavljaju momente produkcijskih odnosa. Njihovim obostranim ukidanjem, jer nijedna druga solucija nije moguća, negira se i društvena moć kao sila nadređena društvu.

Čini nam se da jednoobrazni model po kojem se elite dokidaju jačanjem radništva kao momenta produkcije, a koji nam je »ponudio« Žubrinić, nije moguć. Sistem proizvodnje koji je danas prezentan hijerarhijski je ustrojen. Kao takav pretpostavlja operativno izvršne organe s monopolom informacija kako bi uopće opstao. Tek radikalna promjena njegove biti koja je moguća njegovim promicanjem u »carstvo nužnosti« realizira se krajnji smisao revolucionarnosti proletarijata.

U knjizi nam nadalje autor predstavlja teorijske sklopove građanskih mislilaca. Kričička analiza izostaje, budući se pisac već na 23. strani metodički ograđuje od takva pokušaja: »Pojam 'elite' izdvojen iz teorije elite može se prihvatiti u marksističkoj analizi društvene strukture za određene društvene odnose«. Ambicija je nadasve skromna, a zadatak poprilično sužen. Nasuprot tome, mišljenja smo, a to smo ukratko pokušali izložiti, kako elitizam izvire iz tehnificirane materijalne proizvodnje. Marksizam bi u toj širini ovu kategoriju trebao prihvatiti. Posve normalno, distanciramo se od teorija elita građanskih znanstvenika gdje se ponajčešće problem krivo postavlja. Upravo u ovoj spoznajnoj kristalizaciji moglo je ovo djelo poprimiti određenu težinu.

¹ K. Marx, Temelji slobode, Naprijed, Zagreb, 1974. str. 151.

Knjiga može poslužiti čitaocu da se upozna s osnovnim tezama teorije elite nekolicine za padnih teoretičara. No to je skopčano s jednom opasnošću. Pojam »elite« pronošen kroz radove raznih znanstvenika, posve normalno, mijenja kako svoj sadržaj tako i doseg. Imajući u vidu izostanak temeljnog kategorijalnog promišljanja isključuje se mogućnost filtriranja, odnosno kritika načina mišljenja ovog fenomena. To čitaoca može dovesti do zabune u vezi predmeta o kojem je riječ.

Epifenomenalno strukturirane Interpretacije često se bave sekundarnim obilježjima društvenih grupa. Tako se s velikom »znanstvenom« ozbiljnošću problematizira i način odijevanja, ophođenja (C. W. Mills) ili pak odgoja (G. Mosca) elitnih struktura kako bi se ukazalo na njihovu vlastitu povijesnu genezu. Nije li riječ (i pored korisnih rezultata) o jalovoj teorijskoj igri građanskog svijeta posvemašno zatvorenog u zatočeništvo vlastitih pretpostavki? Koji su povijesni korijeni etabriranja ovakvog modusa promatranja društva? Može li se s jedne strane govoriti o eliti kao »svjesnom« momentu produkcionih odnosa, a s druge strane pak misliti masu kao »nesvjesni« jednostavno pridodati i nužni partikularitet produkcije same?

Ova pitanja, premda dodirnuti naslovom knjige, a napose nazivom prvog poglavlja ipak ostaju otvorena. Odgovor je pak moguć tek u novom metodičkom pristupu teoriji elite. Time bi se svakako dobila nova dimenzija sagledavanja koja je i jedina moguća za ovu materiju.

Ovakav misaoni napor čini se odsudnim i za socijalizam u smislu očuvanja svježine revolucije svakodnevnog društvenog događanja. Stoga proletarijat kao nosilac oslobađanja univerzalnih ljudskih mogućnosti zatomljenih u posvemašnjoj produkciji profita treba svag da njegovati izvornu kritičku praksu. Jer »Osjetilo koje je obuzeto grubom praktičnom potrebom ima samo granični smisao«. Upravo zato se svi skupa moramo naći na poslu očuvanja »osjetila« revolucije od bilo kakvog vladajućeg devijantnosti građanskog svijeta. Tek tada možemo očekivati budućnost dostojnu ovog velikog zadatka.

Možemo slobodno zaključiti kako je društveni odnos (u svojoj mnogostrukosti) kao jedan od izvora spoznaje ovim radom ostao konsekvencijom kritički nepropitan. Već ovaj propust sam

po sebi dovoljno govori o razini koju je ovaj rad mogao dohvatiti. Imajući u vidu da se ne radi o nimalo laganoj zadaći, knjigu trebamo prihvatiti kao prednacrt nabačenog projekta (istinskog utemeljenja kako pojave elite, tako i mase). Štoviše skicu bismo mogli proširiti zahtjevom hitnog propitivanja svekolikog povijesnog zbivanja ne s pozicije djelomičnih društvenih interesa (u biti deskriptivna metoda), već s pozicije bitnog uvida društvene zbilje kako bismo u punom smislu riječi pripremili nadolazak »snažne pjesme galaskog pijetla« (Marx).

Marinko Kovačić

Goals for Mankind

A Report to the Club of Rome
on the New Horizons of Global
Community

grupa autora, redaktor Ervin Laszlo
E. P. Dutton, New York, 1977,
p 434 + 20

Najnoviji izvještaj Rimskom klubu »Ciljevi čovječanstva« donekle se razlikuje od prethodnih. Dosadašnji izvještaji, od »Granica rasta« do »RIO projekta«, pretežnim dijelom bavili su se problemima ekonomije, privrednog rasta i razvoja, transfera tehnologije i kapitala, odnosno nadasve važnim pitanjem problemima uspostave novog međunarodnog poretka.

Za razliku od njih »Izvještaj o novim horizontima svjetske zajednice« većim je dijelom koncentriran izvan ekonomije. Najopćenitije rečeno zalazi u probleme civilizacije, kulture, religije, politike, a ekonomski problemi tek su mu podloga za njihovo bolje razumijevanje.

»Izvještaj« se sastoji od tri dijela, uz Predgovor i Uvod. Završava Zahvalnicom i uputom čitaocima na pojedine monografije gdje su detaljnije razrađeni problemi koji se u tom radu analiziraju.

U Predgovoru A. Peccei i A. King daju osnovne natuknice o dosadašnjim projektima Rimskog kluba, dok je u Uvodu naznačena koncepcija ciljele studije, koja se naslanja na premisu da su sve zajednice svijeta, prema tome i svijet u cjelini, u procesima transformacije. Utvrditi u čemu se transformacija sastoji osnovna je zadaća »Izvještaja«.

Da bi se odgovorilo na to pitanje, trebalo je snimiti postojeće stanje. Zato je prvi dio i koncentriran na analizu suvremenih problema svjetske zajednice. Analiziraju se stoga bitni problemi pojedinih rajona i područja svijeta. Polazi se od Sjeverne Amerike, pre-

nosi se na Zapadnu Evropu, Sovjetski Savez i Istočnu Evropu, NR Kinu i Japan. Na to se nadovezuje analiza Latinske Amerike, Afrike i Srednjeg Istoka, Indije, Jugoistočne Azije i završava se s Australijom. Paralelno s analizom stanja proučavaju se i ciljevi pojedinih zajednica ili pak svjetskih grupacija.

Na primjeru jedne zemlje može se »pratiti« primijenjena tehnologija. Kod Kanade analiza ide ovim putem: najprije se daju karakteristike osnovne površine i stanovništva, procesa industrijalizacije i urbanizacije, slijedi komparacija s drugim zajednicama i svijetom u cjelini, te se zatim prelazi na političko uređenje, međunacionalne odnose (posebno u relaciji francuske i engleske skupine), položaj manjinskih grupa i njihovih specifičnih zajednica. Nakon toga analiziraju se javno iskazani ciljevi. Oni se prate od drugog svjetskog rata. Razmatranje završava analizom razvojnih ciljeva kanadskog društva, perspektivama i ograničenjima njihove realizacije.

Osim prikaza i analize nacionalnih i regionalnih ciljeva i interesa u ovom se dijelu proučavaju i ciljevi pojedinih svjetskih organizacija, institucija i »velikih« religija. Kod toga se posebno analiziraju ciljevi Organizacije ujedinjenih naroda, Međunarodne organizacije rada, multinacionalnih kompanija, Svjetskog crkvenog sabora i rimokatoličke crkve.

Drugi dio »Izvještaja« prelazi na analizu globalnih svjetskih ciljeva. Posebno se proučavaju ciljevi svjetske sigurnosti, prehrane, energije i sirovina, razvojni ciljevi, te analiziraju »pukotine« u tekućim ciljevima.

Treći dio usredotočen je na problematiku svjetske solidarnosti. Svjetska solidarnost nameće se autorima kao rješenje temeljnih problema s kojima se svijet danas susreće. Dio završava poglavljem o svjetskoj revoluciji solidarnosti. Posebno se također promatra odnos »svjetskih« religija prema solidarnosti i odnos suvremenog svijeta prema ovom, po mišljenju pisaca »Izvještaja«, temeljnom cilju čovječanstva.

Sistematizacija građe i način njene razrade izazivaju određena pitanja. Prvo na što želimo upozoriti vezano je uz našu zemlju. I uz ogradu o našem posebnom i nezavisnom razvojnom putu naša se zemlja promatra zajedno s istočnoevropskim zemljama, što je naravno

neprihvatljivo. S druge strane, korektno je izložena problematika poslijeratnog razvoja Jugoslavije i njene konfrontacije s nosiocima socijalističkog razvoja tipa državnog socijalizma na međunarodnom planu. Analiza poslijeratnog razvoja Jugoslavije naslanja se na Program Saveza komunista, a kao moto uzima se poznata rečenica iz Programa: »Nothing that has been created must be so sacred for us that it cannot be surpassed and cede its place to what is still more progressive, more free, more human« (Ništa što je stvoreno nije za nas toliko sveto da ne bi moglo biti nadmašeno i da svoje mjesto ne bi moglo prepuštiti onom što je još progresivnije, još slobodnije, još čovječnije).

Iako relativno šturo, korektno se izvodi i radničko samoupravljanje. Prikaz polazi od početaka radničkog samoupravljanja, navodi se njegovo proširivanje i na druge segmente društvenog materijalnog života, a samo samoupravljanje ističe kao ključni koncept i temeljni cilj jugoslavenskog sistema.

Mora se istaći da kod toga autori nisu sasvim u pravu. Cilj jugoslavenskog društva ne iscrpljuje se u samoupravljanju. Putem samoupravljanja i kroz socijalističko samoupravljanje naše društvo teži odumiranju države i stvaranju asocijacije slobodnih i udruženih proizvođača. Ovdje je očito vidljivo slabije poznavanje naših nastojanja. Možda to nije slučajno. Ovo spominjemo stoga jer je samoupravljanje kao prihvatljiv model i mehanizam prevladavanja mnogih suprotnosti socijalnih zajednica svijeta u cijelom »Izveštaju« skromno zastupljeno. Razumljivo je zašto je tako. Prihvatiti socijalističko samoupravljanje znači prihvatiti socijalizam, a to od izvještača nije moguće očekivati.

Drugo pitanje koje se postavlja vezano je za problematiku suvremenih međunarodnih političkih, ekonomskih i drugih odnosa u svijetu. Globalni svjetski problemi ne iscrpljuju se u svjetskoj sigurnosti, hrani, sirovinama i tome slično. Što je s globalnim problemima svjetskih civilizacija, različitih nacionalnih kultura, problemima svjetskog prosvjeda, problemima svjetskih ideologija. O tome se u »Izveštaju« malo govori. Čini nam se da su autori na neki način pobjegli od takvih pitanja i više se zadržali na pojedinačnim slučajevima koji proizlaze iz nacionalnog razvoja pojedinih zemalja ili područja svijeta.

Tako je na primjer, po našem sudu, premalo prostora dano neophodnoj promjeni suvremenih odnosa u svijetu. Opravdanje se ne može naći u činjenici što je »RIO projekt« na to posebno koncentriran. Ovaj prethodni izvještaj razmatra ovu problematiku pretežno sa stajališta ekonomije. Ali promjena svjetskih odnosa ne iscrpljuje se u ekonomiji. U tom kontekstu relativno je malo prostora dano »trećem svijetu« i njegovom nastojanju da se što prije otrgne od stanja u kojem se nalazi. U odnosu na prethodno pitanje ne spominju se neke aktivnosti zemalja u razvoju koje su od presudne važnosti za razvoj svijeta.

Pažnje je vrijedna analiza temeljnih ciljeva glavnih crkava i religija svijeta. Isto je tako vrijedna analiza ciljeva Svjetskog crkvenog sabora i glavnih vjera. No kod toga je, čini nam se, dana neprimjereno veća pažnja rimokatoličkoj crkvi.

Treće što treba napomenuti odnosi se na relativno nezadovoljavajuću zastupljenost sadržaja vezanih uz regionalizaciju svjetskog prostora, prije svega ekonomskog karaktera i uz ciljeve takvih regionalnih zajednica. Dok je Evropskoj ekonomskoj zajednici i njenim ciljevima posvećena znatna pažnja, manje je to slučaj sa Savjetom za uzajamnu ekonomsku pomoć. Još manje je to slučaj s drugim ekonomskim zajednicama, kao na primjer Zapadnoafričkim zajedničkim tržištem, Centralnoameričkom zonom slobodne trgovine, itd. Da takve ekonomske zajednice imaju određene ciljeve, nije potrebno posebno isticati. Dovoljno je spomenuti da je u okvirima Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć u toku izvršavanje Kompleksnog programa, kojim su koncipirani ciljevi i zadaci ove zajednice gotovo do kraja ovog stoljeća.

Uputno se stoga nameće pitanje da li se cijelvi čovječanstva iscrpljuju u »svjetskoj revoluciji solidarnosti«. Neosporno je da je ovo stoljeće solidarnosti. Nikad nije bila tako zastupljena kao danas. No da li se razvoj čovječanstva u tome iscrpljuje, drugo je pitanje. Plediranje za solidarnost je plediranje za statičnost u međunarodnim relacijama. A to upravo nije slučaj. Svijet je u te kakvim revolucionarnim gibanjima. Ne zanemarujući solidarnost, nama se čini da cilj može biti samo u ravnopravnosti. Da bi se došlo do ravnopravnosti, potrebna je dinamičnost na svim područjima međunarodnih odnosa. Tek kroz

neophodne promjene moguće je uspostaviti pravedniji svjetski poredak u kojem će se sve biti nesmetane mogućnosti napretka.

Zaključimo da najnoviji izvještaj Rimskog kluba i pored iznesenih primjedaba slijedi kvalitetet prethodnih. «Ciljevi čovječanstva» pokreću mnoga pitanja s kojima se danas sukobljavamo i pruža mnoge odgovore. Iako pitanja koja pokreću nisu tako atraktivna kao što su ona u prethodnim izvještajima, ne znači da su manje važna i manje zanimljiva. U svakom slučaju to je štivo koje vrijedi pročitati. Drugo je pitanje što je ponegdje na pozicijama neprihvatljivim marksističkoj misli. Treba imati na umu da je taj izvještaj napisan s pozicija razvijenih društava i od strane autora evropske kulture. Svijet, međutim, nije samo svijet razvijenih, a još manje je svijet jedne kulture. U takvoj poziciji glavna je slabost «izvještaja». Ali od neosporne koristi bilo bi njegovo objavljivanje na našem jeziku. Višestruki razlozi govore tome u prilog. Čitalac će preko njega dobiti mnogo informacija i saznanja koja mu dosada nisu bila dostupna.

Vlatko Mileta

Dr Ivan Jelić: Uoči revolucije

Centar za kulturnu djelatnost SSO,
Zagreb 1978.

U navedenom djelu autor raspravlja o nekim bitnim političkim i društvenim pitanjima i problemima iz povijesti komunističkog pokreta Hrvatske koji se, dakako, odvijao u sklopu i u okvirima razvoja komunističko-radničkog pokreta Jugoslavije u cjelini. To je bila izuzetno važna i jedna, kako reče autor, presudna etapa u cjelokupnom razvoju komunističkog pokreta Jugoslavije, i dakako Hrvatske, u kojoj se dovršava konsolidacija i izgradnja KPJ u modernu avangardu radničke klase lenjinističkog tipa.

To je, osim toga, razdoblje kada na čelo komunističkog pokreta Jugoslavije dolazi drug Tito koji je, kako reče autor, bio jedan od onih revolucionara «što je s rijetkom dalekovidnošću pravodobno shvatio presudno značenje uloge avangarde u radničkoj klasi», koja je već tada, iako je bila malobrojna, pokazivala da jedino ona, na čelu sa svojom avangardom, dakle, politički organizirana, može biti nosilac revolucionarnih procesa u promjenama društvene strukture i bitnih osnova društveno-ekonomskih odnosa.

Tito je odlučnu bitku svoje dobro osmišljene koncepcije za izgradnju jedinstvene revolucionarne avangarde radničke klase Jugoslavije poveo, napominje autor, još od 1927. godine, što se posebno očitovalo u pripremama i na VIII konferenciji zagrebačkih komunista koja je označavala «stvarni početak okupljanja novih snaga u redovima» Komunističke partije Jugoslavije. Pri tome autor ističe da su osnovne pretpostavke izgradnje jedinstvene revolucionarne avangarde za koju se Tito

borio bile: djelovanje rukovodstva u zemlji, jer se stalno nalazilo udaljeno od članstva i zbog toga razdirano frakcijskim borbama koje je, donekle, podržavala i Kominternu, »tako da neki veoma pozitivni revolucionarni kadrovi u njemu nisu mogli jače doći od izražaja«.

Osim toga, autor u navedene pretpostavke ubraja likvidaciju frakcija, organizaciono pitanje i dakako kao najvažnije pravilan marksističko-lenjinstički pristup rješavanju nacionalnog pitanja. Upravo je jedno od najosnovnijih pitanja KPJ u naznačenom razdoblju bilo nacionalno pitanje, jer su se nacionalno oslobodilački pokreti do tada uglavnom nalazili pod neposrednim rukovodstvom buržoazije ugnjetenih naroda čije su političke stranke većinom bile u opoziciji tadašnjem režimu. Upravo zbog toga i jačanja buržoaskog nacionalizma, u hegemonističkom i separatističkom smislu, poduzimaju se akcije za formiranje Komunističkih partija Hrvatske i Slovenije, a zatim i drugih. U navedenim akcijama i odlukama sadržana je potreba da se, kako reče autor, odgaja nacionalni partijski kadar sposoban za vođenje borbe s buržoaskim nacionalizmom koji je sve više upravo tih godina uzimao maha, posebno u političkom životu Hrvatske.

U teorijsko-političkoj koncepciji Komunističke partije Jugoslavije 1936. godine je riješena »dilema da Jugoslaviju ne treba razbijati na niz zasebnih republika, nego da se treba boriti za federativnu zajednicu ravnopravnih naroda, jer se samo tako može težiti za osiguranjem slobodnog nacionalnog razvoja i zajedničke obrane od pojačanog Imperijalizma u svijetu, koji je u obliku rastućeg fašizma postao ozbiljna opasnost. Time je u programatskom smislu bila dovršena izgradnja koncepcije KPJ o nacionalnom pitanju...« (str. 67).

Slijedeće (1937) godine dolazi do Osnivačkog kongresa KPH kojim su, kako reče autor, otvorene nove stranice daljeg razvoja revolucionarnog komunističko-radničkog pokreta u Hrvatskoj. Na njemu su oštro osuđene »nacionalističke i šovinističke pojave i sve tendencije koje teže rušenju zdravih i progresivnih međunacionalnih odnosa, ističući da su perspektiva i sloboda hrvatskog naroda zajamčeni samo u bratskoj slozi i suradnji s ostalim jugoslavenskim narodima...« (str. 77—78).

Svojom uspješnom djelatnošću u radničkoj klasi, seljaštvu, omladini (posebno studentskoj)

organizaciji žena i poduzimanjem uspješnih akcija antifašističke borbe u pitanju španjolskog građanskog rata i pokretanju politike pokreta antifašističke Pučke fronte KPH po staje izravni politički protivnik, kako reče autor u tekstovima knjige, opozicionih građanskih političkih stranaka u Hrvatskoj, koje su nastupale i dalje sa svojim nacionalnim programom u rješavanju takozvanog hrvatskog pitanja.

Osim toga, KPH u svom idejno-političkom djelovanju, dakako u okvirima idejno-političke koncepcije i akcija KPJ, vodi borbu za »korjenite društveno-ekonomske i političke promjene u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Na tom se pravcu, dakle, nije postavljalo pitanje suradnje sa vodstvom HSS-a i SDS-a, nego u prvom redu potreba odlučne borbe za širenje vlastitog političkog utjecaja i jačanja oslonca u onim masama na koje su se pozivala građanske snage. Upravo se to i nametnulo kao životna zadaća komunističkom pokretu u Hrvatskoj« (str. 116).

U poduzimanju akcija širenja, kako reče autor, političke osnovice (posebno u traženju saveznika prigodom stvaranja pokreta Pučke fronte) političko rukovodstvo KPH, nakon sporazuma Cvetković-Maček 1939. godine, zapada u određenu političku krizu, jer se u njemu »u pojedinim momentima javljaju takve ocjene akcija Seljačko-demokratske koalicije (SDK), u prvom redu HSS-a, koje odstupaju od središnjeg političkog kursa KPJ. U kritici koju je rukovodstvu KPH u povodu toga upućivalo rukovodstvu KPJ takva je politika okvalificirana kao 'desno skretanje' ili 'pripreništvo', a tim je pojmovima označavano potpadanje Partije pod utjecaj građanske opozicije« (str. 121).

Na osnovu takve ocjene i daljnje sve reakcionarnije djelovanja Seljačko-demokratske koalicije nakon dolaska na vlast, u proljeće 1940. godine održano je jedno šire partijsko savjetovanje KPH na kojem je, pored ostalog, ocijenjeno da HSS kao masovna »stranka hrvatskih seljaka i srednjeg staleža provodi isključivo politiku hrvatske reakcije«, dakle provodi politiku hrvatske reakcionarne buržoazije i veleposjednika, koja se sve više »obara na radničku klasu stvaranjem koncentracijskih logora«.

U skladu s tim autor ističe da unatoč određenoj popustljivosti ili, bolje reći elastičnosti, Simovićeve vlade »koja je 27. ožujka do

nijela odluku o rasformiranju radnih bataljona, u kojima su bili internirani mnogi komunisti, politički vrhovi u Banovini Hrvatskoj nisu pokazali nimalo volje za poduzimanje sličnih koraka. Dapače, hapšenja komunista su nastavljena i dalje, dosežući svoj vrhunac 30.—31. ožujka 1941. kada je u Zagrebu bilo uhapšeno preko 50 komunista. Uprkos Intervencijama da se oslobode komunisti iz Lepoglave, banska vlast i vodstvo HSS-a nisu se nimalo pokolebali. Internirani komunisti, među kojima se nalazio dio najvišeg rukovodećeg partijskog kadra i jedan broj poznatih intelektualaca, bili su tako prepušteni ustašama koji su ubrzo došli na vlast« (str. 153). No, unatoč pojačanom pritisku režima KPH izrasta u snažnu političku organizaciju i najvećeg političkog protivnika režima i njegove profašističke orijentacije, tako da je pitanje savezništva postalo potpuno izlišno. Stoga je KPH u okvirima i sklopu politike KPJ pristupila neposrednom okupljanju širokih demokratskih narodnih slojeva u pokret Narodne fronte i pokušaj njezine legalizacije putem formiranja Stranke radnog naroda. U tu se svrhu pristupilo formiranju inicijativnih odbora koji poduzimaju određene akcije.

Organizacionim osposobljavanjem i idejnim sazrijevanjem i sve većim utjecajem na široke narodne slojeve (posebno u radničkoj klasi i seljaštvu) KPJ je budila i razvijala klasnu revolucionarnu svijest o njihovoj odlučujućoj materijalno-revolucionarnoj snazi u otporime fašističkoj opasnosti i provođenju socijalne revolucije. Upravo je to bila osnovna, trajna i konzekventna politička orijentacija Tita i revolucionarnog komunističko-radničkog pokreta Jugoslavije. Partija se u tim brojnim akcijama stalno osposobljavala za predstojeće sudbonosne dane narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

Sadržaj drugoga dijela Jelićeve knjige predstavlja jedan broj, kako sam autor u predgovoru knjizi reče, izabranih dokumenata, odnosno povijesnih izvora iz naznačenog razdoblja povijesnog razvoja komunističkog pokreta Hrvatske, odnosno Jugoslavije u cjelini. Tako je pružena mogućnost široj čitalačkoj publici da se s njima upozna kako bi se objektivnije mogli ocijeniti događaji i procesi o kojima se u navedenom djelu govori, kao i sama razina povijesne objektivnosti autora.

Na kraju valja zaključiti da će tekstovi objavljeni u navedenom djelu, iako ne predstavljaju

ju posljednju i potpunu ocjenu, po svojoj znanstveno-realističkoj razini i političkoj eksplikaciji pridonijeti širem upoznavanju i svestranijem razumijevanju razvoja i uspona našeg komunističkog i uopće radničkog pokreta u neposrednoj etapi priprema za sudbonosne dane rata i revolucije.

Savo Pešić

Ranko Petković:

Balkan

ni »bure baruta«

ni »zona mira«

ČGP Delo

OOOR Globus, Izdavačka djelatnost

Zagreb, 212 strana

Pisac nekoliko poznatih knjiga s područja međunarodnih političkih odnosa dr Ranko Petković nedavno se ponovno javio s jednom izuzetno značajnom i nadasve korisnom knjigom — BALKAN, ni »bure baruta« ni »zona mira«. Već sam naslov odražava pravo stanje prilike na geografskom području nazvanom Balkan na kojem je situirano šest država: Albanija, Bugarska, Grčka, Jugoslavija, Rumunjska i Turska. Teško da će se naći neko drugo područje u svijetu toliko različito a toliko slično, toliko kontradiktorno, a toliko blisko, gdje su se u povijesti ali i u sadašnjosti ukrštali interesi i težnje velikih i ostalih država. Područje Balkana bez obzira na svoju geografsku odijeljenost, mora se uvijek promatrati i analizirati u kontekstu prilika na Mediteranu, Evropi i šire, jer se povijesno već pokazalo da se prilike na tom izrazito burnom području reflektiraju na razvoj širih međunarodnih odnosa. Ili, kako to urednik ove knjige u uvodu kaže, »Balkan je odavno sinonim za krizna stanja i odnose, a balkanizacija je obilježje koje se u nekadašnjim pravilima svjetske politike rodilo na podijeljenom i zaraćenom Balkanu«. S obzirom na obilje podataka koje nam autor pruža kako bismo što bolje sagledali razvoj prilika i sadržaja možemo pozdraviti pojavljivanje ove knjige.

U prvom poglavlju knjige autor daje kraći pregled povijesnih zbivanja na Balkanu, nastajanje i razvoj slavenskih i drugih balkanskih država, koje su od samog početka svog postojanja bile suočene s opasnošću od osvajanja od strane jačih država. Ipak, stvaranjem zasebnih državnih jedinica južnoslavenski su

narodi »iskazali i potvrdili svoja specifična etnička i druga obilježja, ali je ujedno iskazana i potvrđena težnja za ujedinjenjem kao svjedočanstvo njihovog etničkog zajedništva«. Prodor Turaka na Balkanski poluotok ostavio je duboke tragove u ovim zemljama, a one zemlje, koje nisu bile zahvaćene tom najezdom, bile su žrtve svojih jakih susjeda; Venecije, Austrije i Mađarske. Svi ti strani utjecaji ostavili su svoj pečat na društvene prilike zemalja na Balkanskom poluotoku, ali su još više potencirali ideju »da bi oslobođeni Južni Slaveni ili, još šire, balkanski narodi samo ujedinjenjem i sjedinjenjem potvrdili svoje srodstvo, bliskost i uzajamne interese; prevladali umjetne i stvarne suprotnosti i barijere koje ih dijele; stekli snagu da se odupru nastajima tuđina«.

Narodi Balkanskog poluotoka, koji su se uglavnom nalazili pod Otomanskim carstvom, postali su u 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća žrtvom javnih i tajnih dioba interesnih sfera velikih evropskih sila. Spomenut ćemo samo nekoliko takvih sporazuma; 1876. godine na sastanku Franje Josipa i Aleksandra II dogovorene su različite varijante ovisno o pobjedi ili porazu Turske u ratu sa Srbijom i Crnom Gorom; 1887. godine Franjo Josip i Katarina II sklopili su ugovor poznat pod nazivom Budimpeštanska konvencija, u kojem su odredili interesne sfere u Istočnoj krizi 1875—1878.; Sanstefanski mirovni ugovor zaključen 1878. godine nakon pobjede Rusije u ratu s Turskom; Berlinski kongres održan 1878. godine radi revidiranja Sanstefanskog ugovora; Tajna konvencija sklopljena između Kneza Obrenovića i Austrije 1881. godine, sporazum između Rusije i Austrije iz 1897. godine, 1903. godine i 1908. godine; Balkanski savezi iz 1912. godine i Bukureštanski mirovni ugovor iz 1913. godine; Londonski ugovor iz 1915. godine; Pariski ugovori o miru 1919—1920. godine, te javni i tajni dogovori članica Trojnog pakta.

Na ovom vrućem području do punog izražaja su dolazili i raznoliki utjecaji jakih saveza velikih sila, a posebno u vrijeme sistema ravnoteže. Navest ćemo samo one najvažnije; Sveta Alijansa, Trocarski savez, Trojni savez, Trojni sporazum, Mala Antanta, Trojni pakt i drugi.

U drugom poglavlju autor obrazlaže povijesne, političke, ekonomske, vojno-strategijske i geografske specifičnosti balkanskog prosto-

ra i upućuje na zaključak da su balkanski narodi radi tih i niza drugih razloga zainteresirani za provođenje zaključaka Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji.

U slijedećem poglavlju dr Petković navodi političke odluke i pravne akte koji su utjecali na političku i teritorijalnu organizaciju Balkana, u okviru čega spominje Atlantsku povelju iz 1941. godine, odluke Teheranske konferencije iz 1943. godine, Jaltске i Potsdamske konferencije iz 1945. godine, Pariske mirovne konferencije iz 1946. godine i Povelju OUN.

Završetak drugog svjetskog rata narodi širom svijeta dočekali su s nadom u bolju i mirniju budućnost, ali su već tada bili čvrsto ukorijenjeni uzroci budućih sukoba i podjele svijeta, koja će posebno doći do punog izražaja na evropskom tlu. Tako u slijedeća dva poglavlja pisac obrazlaže povode za pritisak velikih sila na balkanske države u poslijeratnom periodu, te iznosi pitanja oko kojih su izbijali sporovi. U okviru ovog posljednjeg dr Petković opširno obrazlaže i analizira građanski rat u Grčkoj, jugoslavensko-talijanski granični spor, položaj Slovenaca i Hrvata u Austriji, pitanje reguliranja plovidbe Dunavom, kominformovski pritisak na Jugoslaviju, položaj Makedonaca u Bugarskoj i Grčkoj, grčko-albanski spor zbog tzv. Sjevernog Epira, i grčko-turski spor zbog Cipra i podmorja u Egejskom moru.

U idućih nekoliko poglavlja autor se bavi društvenim sistemima balkanskih zemalja, njihovim vanjskim politikama i međunarodnim položajem, te odnosima velikih sila i ovih zemalja. Na području Balkanskog prosotra smješteno je šest država, koje sada sve imaju republičko uređenje. Monarhija se najduže zadržala u Grčkoj — do 1974. godine. Od tih šest zemalja dvije su (Grčka i Turska) članice NATO pakta, dvije su zemlje članice Varšavskog ugovora (Rumunjska i Bugarska), ranije je istom bloku pripadala i Albanija, koja je sada izvan svih blokova i pokreta, i Jugoslavija kao pripadnica pokreta nesvrstavanja. Međutim, između zemalja unutar istog bloka postoje razlike, pa čak i sukobi: primjerice sukob između Grčke i Turske radi Cipra i nekih drugih pitanja, sa svim implikacijama koje iz toga slijede, pa se smatra da je radi toga oslabilo južno krilo NATO pakta. Osim toga, obje su zemlje pridružene članice Evropske zajednice, koja u svojoj strukturi pokazuje sve više nadnacionalnih elemenata

Uz ovo, Turska koja zbog svog specifičnog položaja u odnosu na Sovjetski Savez, Mediteran i Srednji Istok ima značajnu ulogu u Atlantskom paktu, ujedno je i članica CENTO pakta i Islamske konferencije. Druge dvije zemlje — pripadnice Varšavskog ugovora, međusobno se prilično razlikuju, jer je Rumunjska u odnosu na Bugarsku i pored obaveza u bloku nezavisnija u vođenju svoje vanjske politike. Obje su zemlje članice Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć. Albanija je 1968. godine i formalno istupila iz Varšavskog ugovora, a do prije kratkog vremena vodila je politiku veoma blisku kineskoj, iako se, kako autor kaže, »ne može govoriti o Albaniji kao kineskom satelitu na Balkanu«. Albanija je jedina evropska zemlja koja nije sudjelovala u pripremama ni na samoj Konferenciji o evropskoj sigurnosti i suradnji u Helsinkiju. Jugoslavija kao jedan od inicijatora politike nesvrstavanja i kasnije kao jedan od najaktivnijih njegovih pobornika dosljedno provodi svoju vanjsku politiku na principima nesvrstavanja. Zapažena je njena uloga na helsinškoj i beogradskoj Konferenciji o evropskoj sigurnosti i suradnji. Velike sile s pažnjom prate balkanska zbivanja i uvijek nastoje da ih u ovisnosti o svojim interesima usmjere u željenom pravcu. Tako su izloženi interesi i stavovi nekolicine zemalja — SSSR, SAD, Kine, Velike Britanije, Francuske i SR Njemačke.

Multilateralna suradnja balkanskih zemalja radi niza zajedničkih karakteristika imala bi realnu osnovu. Takva se suradnja pokušala ostvariti putem realizacije ideje balkanske federacije i Balkanskog pakta, ali nisu postignuti željeni rezultati. Očigledno je da se pojavljuju određene prepreke multilateralnoj suradnji među balkanskim državama, pa autor navodi »da se temelji različitih oblika multilateralne suradnje na Balkanu moraju postepeno pripremati i čvrsto fundirati, a da njezini vidovi mora' u biti što fleksibilniji«.

Dr Petković dalje se bavi analizom geografskih, povijesno-političkih i ekonomskih faktora na osnovu kojih je Balkan uzročno-posljedično povezan sa Sredozemljem, i gdje ponovo dolaze do izražaja zaključci helsinškog Završnog akta. To se isto može istaći i za povezanost Balkana i Podunavlja. Autor smatra da Dunav »može postati spojnica interesa« balkanskih zemalja, jer područje Podunavlja

zahvaća osam evropskih zemalja od kojih su tri balkanske.

Problemu nacionalnih manjina na Balkanu posvećena je posebna pažnja. Stjecajem povijesnih okolnosti pitanje nacionalnih manjina na tom je području posebno izraženo, jer su ovdje mnogo veća odstupanja državnih od etničkih granica. Dr Petković analizira uzroke koji su doveli do te pojave, kao i razloge zbog kojih je sistem zaštite manjina između dva svjetska rata doživio neuspjeh. Pisac dalje ističe klasifikaciju pravnih i političkih instrumenata kojima se zaštićuju prava manjina na Balkanu, te na kraju izlaže brojčane podatke o nacionalnim manjinama u pojedinim balkanskim zemljama. Posebno je poglavlje posvećeno problemu makedonskog pitanja i Sanstefanske Bugarske.

U sklopu kompleksnog prikaza Balkana i država koje su smještene na tom po mnogo čemu specifičnom prostoru dr Petković nije izostavio ni pitanje crkve i religije. Tako je prilično velik opus posvećen razvoju i ulozi vjere u tom prostoru, njenom utjecaju, unutrašnjim previranjima i međusobnoj netrpeljivosti, kao i svim posljedicama koje su iz toga proizašle. Nameće se opći zaključak da i ovdje vlada velika šarolikost, i to ne samo od države do države, nego i unutar pojedine države. Jedino je u Albaniji Ustavom zabranjena vjera.

Postojanje pripadnosti suprotstavljenim vojno političkim blokovima — NATO paktu i Varšavskom ugovoru — četiri od šest balkanskih država, jedne nesvrstane i jedne države van svih blokova i pokreta sa specifičnom vanjskom politikom, našlo je odraza u vojnoj situaciji u tim zemljama, pa tako dr Petković izlaže osnovne brojčane podatke o vojnoj situaciji od zemlje do zemlje.

Privredna suradnja Jugoslavije s balkanskim zemljama obuhvaćena je u posebnom poglavlju, te je iznijet kraći pregled razmjene Jugoslavije s Albanijom, Bugarskom, Grčkom, Rumunjskom i Turskom.

Balkan je sastavni dio evropskog područja — dakle područja na koje se odnose zaključci Završnog akta Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji. Sve su balkanske zemlje (sa izuzetkom Albanije) sudjelovale u pripremama za Helsink i Beograd, i sve su izrazile svoju spremnost da sudjeluju u realizaciji helsinškog dokumenta. Kako i koliko

se provode odredbe Završnog akta ovisi o svakoj zemlji koja moralno odgovara pred svojom i međunarodnom javnošću. U ovom poglavlju autor je primijenio deset osnovnih principa tzv. Evropske povelje na konkretnu balkansku stvarnost.

Knjiga je veoma dobro opremljena, sadrži obilje podataka, pruža dobar uvid u društvenu stvarnost balkanskih zemalja, te brojne karte Dr Ranko Petković pokazao je i ovom knjigom da je autor od kojeg se uvijek može očekivati kvalitetna i zanimljiva knjiga.

Đurđica Podunajec